

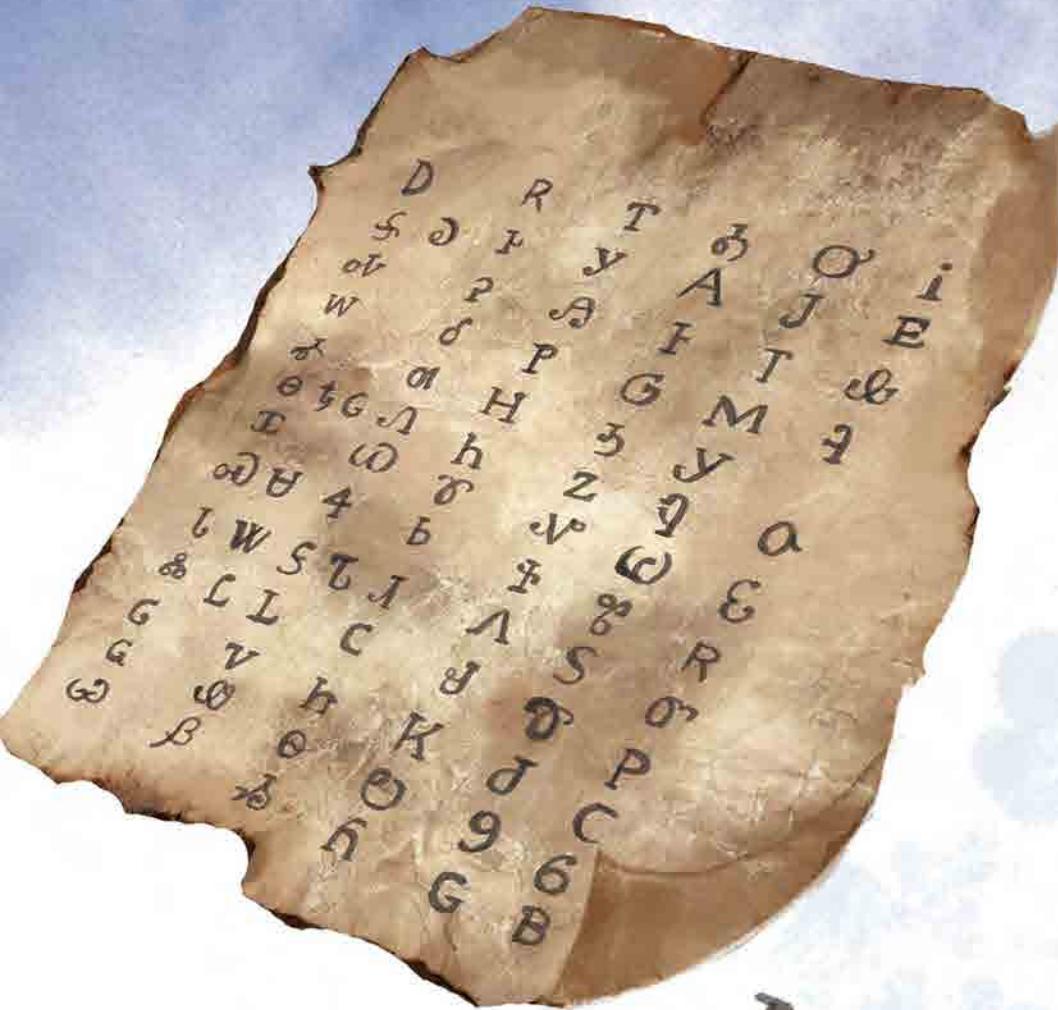
原住民族語言研究中心105年族語讀本

musupaR sikawma ay biRi

會說話的葉子

-噶瑪蘭語-

陳夏梅譯

給讀者的話

原住民族語言研究發展中心（語發中心）自 2014 年 6 月成立兩年半，進行臺灣原住民族語言研究，辦理公開族語活動，已逐漸在國內外引人注意。其中，「族語讀本編譯」是一項具有多重意義的創舉，從語發中心選定故事撰寫中文文稿，到邀請熟稔族語、擅長書寫的族人譯者進行翻譯錄音以及想像力豐富的電腦繪圖師進行繪圖，再回到語發中心進行編排印刷，都一步步正在帶領臺灣原住民族轉型，從口語社會成為也能全面文字化的書寫社會。

談主題，「族語讀本編譯」企圖用臺灣十六族語逆寫西方，解讀西方；2015 年端出歐洲法國經典短篇小說《小王子》，2016 年《會說話的葉子》則超前華語出版界，讓一名美國印地安切羅基族人塞闊雅（ Sequoyah ）為族人創造書寫符號的故事首先披掛族語踏上了寶島。談過程，「族語讀本編譯」是族人譯者自我培訓，學習創造的舞台，不僅語言轉換困難 — 西方的想像及社會該怎麼用臺灣原住民的語言轉譯？印地安、切羅基族、條約、聯合政府 … 這些要怎麼翻成族語？ — 書寫體例也十分不穩定 — 該不該大寫？引號怎麼用？用半形還是全形？何時應該斷句？ — 種種問題蜂擁而至，使得不論是翻譯或寫作編輯，語發中心和族人都像踩在未知的領域，十分戰競，甚至不知如何是好。好一條刺激卻又不能（也不願）回頭的道路！談成果，一本本讀本精裝品陳列在桌上，既是族語師資可以利用教學或自修的材料，更是族語譯者彼此對話、思考又挑戰的無形空間，深化族語書寫的程度，豐富它的歷史。從主題、過程及成果來看，語發中心的「族語讀本編譯」著實非常精彩。

原住民族委員會及教育部於 2005 年會銜發佈的「原住民族語言書寫系統」以及原住民族委員會於 2014 年以原民教字第 10300268971 函頒的「原住民族語言標點符號使用原則」是本項工作的兩大參考依據。十六族語譯者使用的符號必須符合書寫系統，如有例外（以外語借詞佔多數）則加註說明，同時也須依據標點符號使用原則編輯文稿。然而，族人譯者們雖然可以掌握符號，對書寫成文還很陌生，數位化時代的鍵盤輸入法又更進階，因此時常出現沒有適當空格、半形及全形符號混用、大小寫原則不一致、斜體單雙引號紛紛出籠或出現羅馬符號書寫不會有的頓號（、）、書名號（《》）、間隔號（・）等情況，使得整篇文章讀起來格外辛苦，十分不符合一般使用羅馬書寫符號的著作慣例。若將十六族花招百出的情況兜在一塊兒，恐怕降低族人及非族人讀者對族語文書的信心及興趣。

因此，以 2016 年《會說話的葉子》整套讀本為例，語發中心編輯團自回收譯稿後，分別於 11 月及 12 月經過一修、二修，和譯者或信件或電話或面談一來一往，才確定文稿體例，而且從二度或三度回收的文稿中，都發現混亂的情形有所改善，可見族人譯者能吸收成長，族語文章體例穩定的一天確實指日可待。以下列舉《會說話的葉子》的體例標準：

1. 全文使用 Times New Roman 字型，半形字體，且段落起首縮行（約四格）。
2. 所有標點符號後均空一格。
3. 除依據「原住民族語言標點符號使用原則」使用八種標號外，亦使用：

- a. 冒號 (:) 標示引語、說明、介紹或舉例。[可從文章脈絡與賽夏族語長音標示「:」區隔。]
  - b. 雙引號 (“...”) 標示說話、專有名詞或具有特殊意義的名詞。為區隔標族語清喉塞音的符號「 ’ 」 (國際音標讀音為 / ? /) ，不使用具有相同功能且流行於英國或南非地區的單引號 (‘...’) 。
  - c. 斜體標示書名或條約。
  - d. 粗體標示故事重要人名。
4. 字母大小寫情況包括「全篇小寫」、「全篇字首小寫但專有名詞（人名或地名）大寫」、「全篇字首及專有名詞均大寫」等三種原則，依據各族譯者書寫習慣選擇，並適用全文。

臺灣原住民族語成為書寫語言的歷史雖然可自十七世紀說起，真正進入族語全面文字化的階段卻是近代才開始。主題場域還侷限（如聖經翻譯、教材編纂、教育部文學創作獎），對話空間也待建立。然而，族人只有經過一次次書寫練習，才會更加熟悉符號及書寫體例；也只有利用一篇篇翻譯創作不斷對話，才會實驗出真正的族語書寫共識，逐漸穩定書寫的傳統。這就是語發中心的努力及期待。我們不只是要端出教材；也不只是透過每一年的主題，實驗族語創作或介紹新知。我們真正期待的，是利用每一次合作與創作，讓族人在語發中心的舞台上逐漸形塑出最美的書寫姿態，讓自己的部落文化從沒有文字的傳統社會，穩穩當當地成為也能用書面語溝通的現代社會。這就是語發中心「族語讀本編譯」的創舉。

Yedda Palemeq (語發中心執行長)

sikawma na pasangian tu sudad

zau sa ussiq kungku na yencumin, ussiq yencumincu ay kungku qaya.

sabidang na linRuqu, yau kintulu iq kinpitu lalazan banan ta banangan ta, azu Rasibu Runan yau unem lazat zana lazat ta, musinapun ta upitubetin yau uzusa kuka, yau ulima lalazan qamuwaza lamangan lazat.

yencumin niz maqzi ta senanu, satezay, tumnun, pematiq uu temulis simbula tu qenasupaR, tu nisudad likisi. mai tu sudad tu sasudadan na qenimasangan.

yencumin zau qemizuan ta Raya ay lawlaw amilika, ngayaw na situzus tu tangi uzusa Rasibu tasawan. wanay zana uRat, muman tu likisi, satuRin “mai tu sudad seRay sasudadan qenimasangan ya yencumincu” ay sasanuan, pasetaR miRi maded ya lazat na tu yulup matalin ay lazat.

stangi, saibabaw ay tebaRi ay bangun ta amilikan seRay 1890 tasaw penaqiRian tu paRin kunging na kuka saqasinanganan na. spawan na tu dadusa ay teniqtiqan na izip na ta qizuanan na sudad na kuka. ta 1980 tasaw, pazukat ya amilika qatapunan na yubin tu ussiq Rabetin yau usiwa Runan zana asa na yubin paya, yau penaninguan na ta teReq. vai ay sasudadan na kenisasa zana mande lamangan lazat ta zaya na abilika liberia maqzas na qaya. padames ya sikawma na kinkinilan ay cree lamangan lazat ni?

qaRutiana aizipna?

1765~1770 tasaw: meRuwin ti ta tennesseean.

1790 tasaw: masulun tu tina matalin ta georgian, sinanam tu semangi tu gin ay Ribang.

1800 tasaw: mai ti tina na.

1809 tasaw: siangatumekinkiw.

1812~1814 tasaw: pahitay melabu masawa.

1815 tasaw: sinappawan seRay sasunis.

1819 tasaw: matalin sa zaya ta alabaman.

1821 tasaw: mulepun ti kinkiw na.

1822 tasaw: mazas tu sunis na pasa arkansas.

1824 tasaw: mala ti tu nisazemaken tu kinkiw ay paya.

1828 tasaw: saqaussiq sibun na mincu mezukat ti.

1829 tasaw: matalin sa zaya ta oklahoman.

1830 tasaw: amilika cungtung simpasudad *matalin ay seniqetan na intian lazat*.

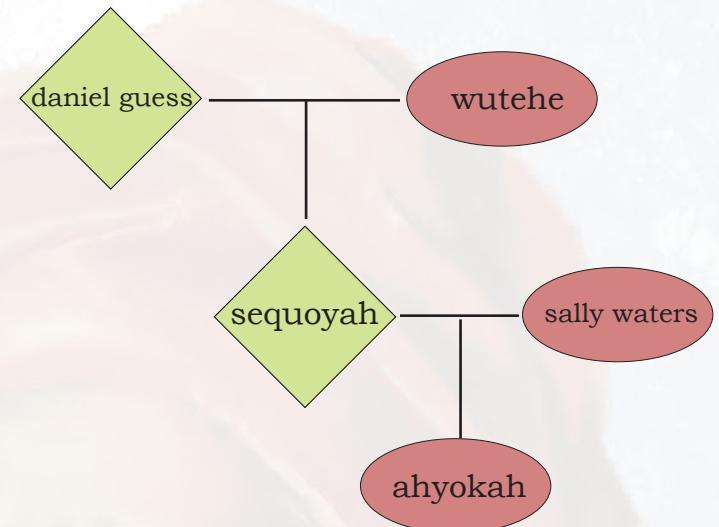
1838~1839 tasaw: lazan na Rusi seRay mabubud ti lazat na.

1840 tasaw: manmu paqiRi tu qatapun ay siRu.

1842 tasaw: matiw sa musiku kemilim tu matanaq ay lazat na seRay senubulin sikawman.

1843 tasaw: mepatay ta musikuan ,uwalubetin tasaw qenabinnus na.

ti **sequoyah** nangan na, intian waRi ay cherokee lamangan lazat, qatuRiyas kita temayta si!

musupaR sikawma ay biRi
yau muwaza lamangan lazat qemizuan ta Raya ay lawlaw amilika

azi 1770 tasaw, tangi ay intian lamangan lazat ta waRi na amilika menanam tu matalin busaR ay lazat meqalazing qabawa' sa amilika maqyulup situzus tu tangi Rasibu tasawan. astaR labang ta leppawan ya matalin ay lazat nitita na chickasaw, cherokee, choctaw, cree seRay seminole ulima Raya ay lamangan lazat ta waRi seRay ta zaya.

intian lamangan lazat yau pama simsabat seRay simkaput ay qenimasangan, simsabat seRay simbula tu tiatiana. zuma ay intian lamangan lazat, british, france uu spanish simsabat seRay simbula tu qaniyau qaya. melanay sa, nibulan na meteded, melingi ay ya lazat, sangsangian na meniz lamangan lazat binnus, mengid qaniyau sinapun tu melanay.

senayau, ulima Raya ay lamangan lazat seRay yulup matalin ay lazat matapun qemizuan ta Raya ay lawlaw amilikan. matalin qaniyau pasa intian ay qenaizuanan, temayta tu yulup matalin ay lazat ay siyakay, zinzi, sinzi, sinyang, simqatapun tu paqiRian ni limtusi qenatudan na taqsian. lazat na semanu tu sikawman na, qinunung tu masang ay qenabinnus na, Raybaut, semalaw. tisin sinanam tu sikawman na inkelisi seRay sedes uu pananapaw tu yulup matalin ay lazat. matapun si, simqangi qaniyau. anu mai matapun, mabubud ti. senaquni ya lanas qawman temayta tu senaquni qenamauman muwaza ya siniaway na.

zau sa qenabinnus ni sequoyah ay tasawan. sabasay ya lamangan lazat na ni cherokee, mississippi iRuR ya palimzusa, sinapun tu waRi cherokee seRay zaya cherokee. wanay metennes sinapun, sasetaR sayzi sikawman na qaniyau, ta tatungtungus pazazasan seRay qenabinnus na lanas. sabidang na ingku ay lazat, waRi cherokee ay lazat azu yau ussiq banan yau kinanem lalazan lazat na.

pinileppaw na seRay qenasupaRan na saqayau na

sequoyah qenabinnus ta waRi cherokee damuan yau ta stangi ay amilika tennesseean. nangan na tu inkelisi ti **george guess**, ti sequoyah ya cherokee nangan na. cherokee seRay yulup matalin ay lazat maRaRames Raynang tama na, nangan na ti **daniel guess**. tina na sa, cherokee lazat nangan na ti **wutehe**. tama ni sequoyah qalamaz matanaq ti tu leppaw. menizu tina na wutehe ya qemudu ta qaniyau. wanay sakalawkaway Ribang seRay sapabudan semapang sasimliwayan tu lubung na pasan, patumaliw meRasa tu lubung na pasan, bula tu yulup matalin ay lazat. saquni niz simmiRawan ay Ribang, mai mesukaw tiyam na qaya.

kiya pama ti sequoyah tenayta na lazat na, mai tu qangian mannamanna semani, matuqed kasianem tu nianiana. saquni qalussiq semalaw silanas, meluzit zapan na ussiq, punul ti tusuz na, mai medapes tusuz na. piRes ti semaqay qalaqet ay ti Rayngu ti matapun tu zuma kaput masulun mawRat. senayau, anu yau ta leppaw tina na, aizipna sikaput tu tiyam. anu melusit tina na, yau aizipna manmu melingi tu leppaw. maduna mesiqaz aizipna, mai muwaza sikawman na, nika zuma qenasianem seRay mai tu qenaitisan tu kiyakiya.

situzus tu uzusabetin tasaw ni sequoyah, qaniyau azasan na tina pasa tibuR matalin ta georgian. yau tayan siangatu sinanam semangi tu gin ay Ribang. mai tennes, mepatay ti tina na. sequoyah siRaRaz ti tu qenasupaRan na semasangi tu simkenna gin ay piyaz, laten seRay sasimau ay peRasku. melilizaq labang na yulup matalin ay lazat. temuduy labang ti sequoyahan, azu zuma semangsangi tu nianiana, pasasetaR tu senangian na gin ay, semudad tu nangan na. ti sequoyah makasianem, nika meRayngu senaqunian semudad.

fun
fun
and new
enjoy a
fun year

genikiyan seRay tina na sikawma ti tu cherokee ay sikawman, quniyan mai temaqsi, mai tu lazat temud timaizipna gaya, senaqunian semudad sikawman na cherokee. tiziw yau usepat Runan yau usiq sa na yulup Raynang. tuRuz na supaR ti semudad ta gin ay Ribangan tu inkelisi ay nangan ti george guess. niqamaduna kasianem aizipna. anu yau ussiq deddan semudad aizipna tu sequoyah, senayuan ta qenaqangian. melilizaq ti aizipna pasupaR tu kaput na tu qenasianem. nika kaput na buwakan na tu ussiq insun tuRpus zanum. “senaRin isu pisapat kasianem lapusiqa” senayau ay qanasianem. ’nay mai qaRayngu. intian ay lazat supaR semudad ni?

nika, mai kalingwen ti sequoyah.

genikiyan temayta tu tina seRay yulup lazat simbaliw. matayta na lazat ya melanay wiya ti maiRaw ti na matalin lazat. masang masawa zuma intian lazat na damu bakes makeseR melizaq masawa. tangi qanamu qunian qenabid ay lazat. yau pisa Ramaz ay kut. kasianem ti sequoyah, zau matalin ay lazat maken yau melaziw qenasupaR, ’nay pasupaR sikawma ya “biRi na paRin”, simbula tu qenasupaR seRay lanas ya sabiRbiRan pudadaw ay tepuluq. mengid sinanam aizipna, yau kasianem ngid pasinanam tu lazat qaya. kasianem aizipna, “anu senayau, aita qangi seRay busaR ay lazat sasetaR miRi madded ya!”

sequoyah mai pama pasaya kasianem seRay mekinkiw. ta kaimisan ay semuni ti piuk tu pasawan. maqzi tu melanay, cree lamangan lazat seRay ingku ay matapun hitay simpatungayaw tu cherokee lamangan lazat seRay amilika ay hitay, sequoyah mala Rapailil pakinsaan hitay. ta nazau deddanan. mai melapus matayta na Raya “lussissiq biRi na paRin” satungawan tu qanubian sanu na hitay. matayta na qaya qenasuwani pemaRu tu “ussissiq biRi na paRin” temaqsi meliyam. azu simpatungayaw qaniyau simsantu. nayau nani, padames ti maqzi qenasianem na anem na. melazuq kaypa mulepun masawa zinna. temanan saleppaw temulut kinkiw tu penaseka na. temulut melaziw tu tatasaw, cherokee lamangan lazat seRay matapun hitay na amilika mesukas ti ya creecu seRay ingku metapun hitay, penasawa zau mulepun ti.

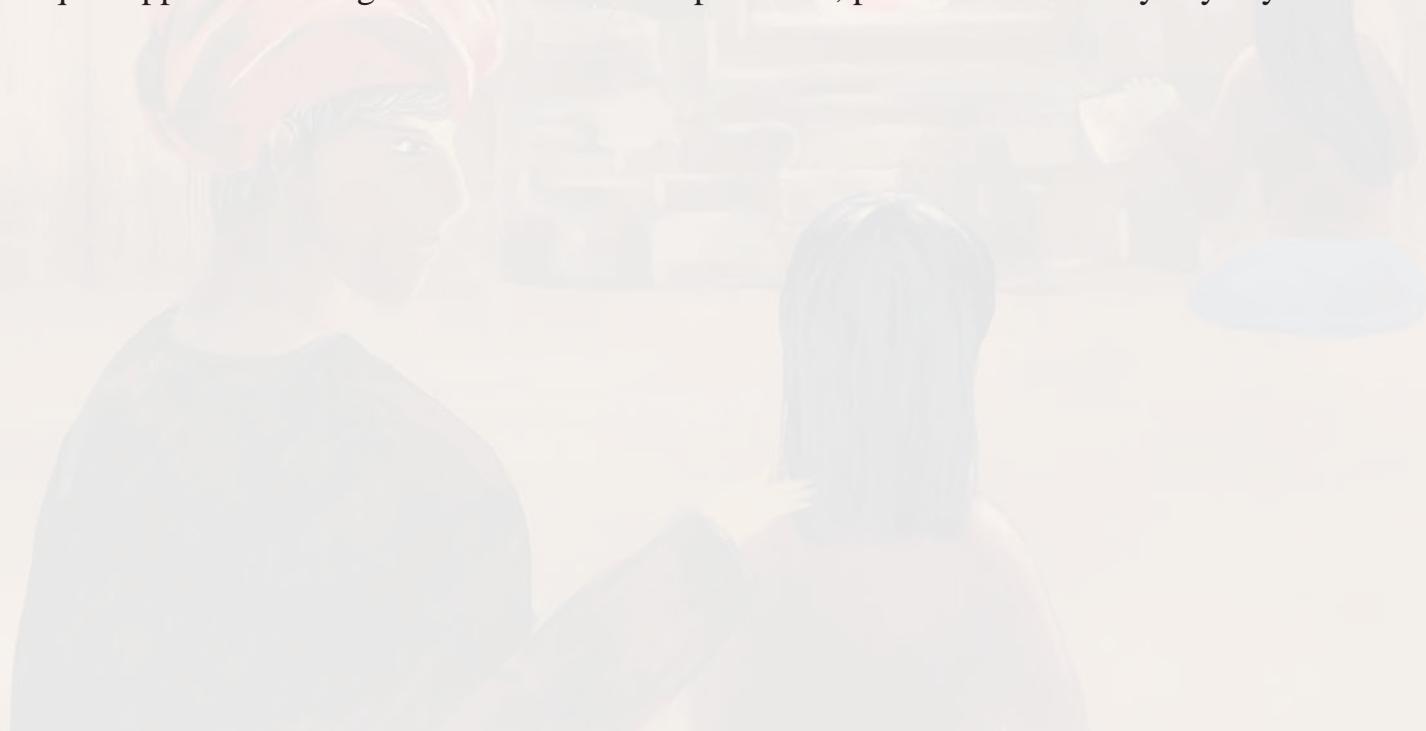
paqaitis ay kinkiw

tuRuz na masawa, temanan ti sa georgia ti sequoyah temuzus tasaw na qangi ti sinappawan. manappaw ti tu **sally waters**, qemudu tu Ruqabinnus ay tazungan sunis, ti **ahyokah**. wama meliyatip tu pinileppaw nani, sequoyah patazu tubantuRabi qawqawman mekasianem tu zana ni kinkowan.

Rusiangatu, pasaya mipil tu sikawman na lazat na, maipil na ussiq cherokee sudad, yau ti ta lubung na paRin temulis tu ussiq kisasa. kikiyama matiqeb ti ya kenisasa na ta lubung na paRin, yau tapun melalazan ti. “senazau qasukaw kiya?” zinna qenasianem na, muwaza pama satulisan, kinil na zapan yau lubung na paRin, Rutapa ti, mai tu qizuan sepaw, mai ti qangi sangian, azipna qaya mai ti makasianem. kasianem pama azipna tu zuma qaqwka.

senayau, baqian na damu seRay lazat na, muRetut tu ni RateReq na, siangatu mezukat ti ya patawa, qaymanung. meniz qaymanung timaizipna mai nengi waway na, zuma ti metaRaw ti, uu malakid na qenabid ay lati. yau qumRas sukaw ay salay ngid Rapesi tu meniz sadamuan. ’unay, yulup matalin ay lazat wiya ti mazmun. Raqana masawa siRu na amilika mengid tu waRi cherokee lazat pasa zaya tuzus ta arkansasan, ta waRi pasiRan bula tu busaR ay lazat paqizuan. Rasiangatu metaqa ya sequoyah, qaniyau simqangi qawka maqzaq seRay mana ay qaya pasaReR ay asa na qenasianem. pasiRan qaniyau seRay kiya lazat saRaliks semulul ti tu zau. uzusa tasaw qaniyau matalin ta kinil na alabama. metaqa qatalin, pauRat subulin ta georgian ay lazat, qawanay ya sequoyah matalin, sasetaR tu yulup matalin ay lazat. mesukaw azipna ya qenabid na busaR ay lazat, yau ta lubung na paRin ay nitutulis, ’nay semusuzep tu zana lazat. mazukat ti ya sukaw ay sikawman, naququni ay mai ti semulul.

zau ni pisapat seRay qaimamanung bibidas maipil na ti na napawan ti sally, tepusan na ti. matis ti aizipna tu qauRiRan na pakuayan, qumnut ni tutulis kisasa na ni sequoyah ya lubung na paRin saqeqepeRan puten walin pasa Raya Ramaz. taytan na qumniqumni tasaw qenasianem na matemeq ti, sequoyah padames sibaliw medadusa, wama kitut ay sunis na ti ahyokah ta kinilan na pakaput. melilimeq, mai sikawma. malaziw tu deddan meqakebayu ti, azasan na sunis na tazungan mulesit matanaq tu leppaw. sinunung tu iRuR na arkansas pasa imis, pasa arkansas seRay zaya ay cherokee matapun binnus.

i E & 3
o c R P C 6 B
G G 6
K 5
J 9 G
S 7 J
T 8 L
F 4
H 3
P 2
R 1
A 0
G 9
M 8
Y 7
U 6
T 5
J 4
G 3
F 2
E 1
D 0

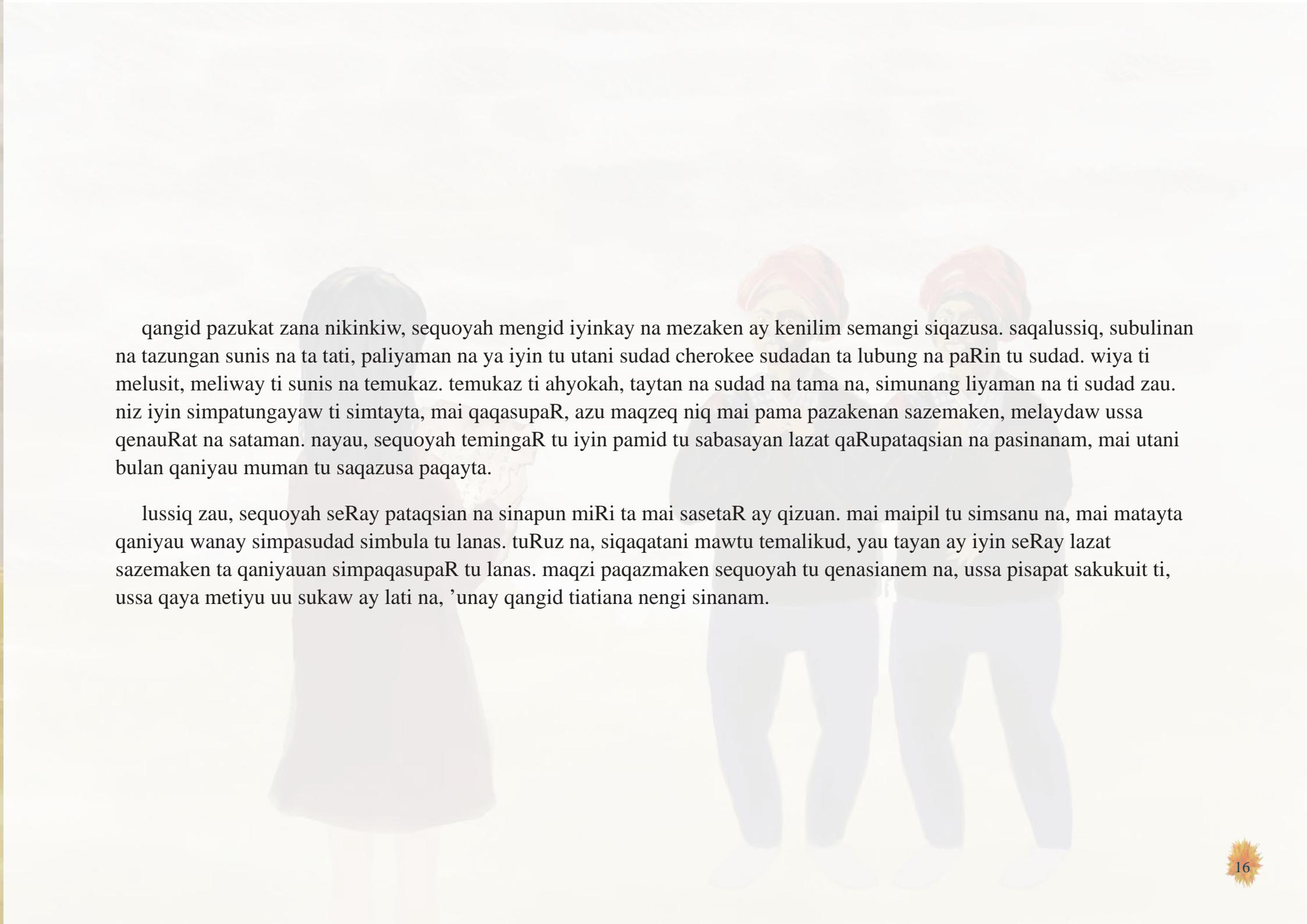
nayau kutidak, ta punedan yau ti meRasi ni kinkiwan na.

umanan na senangian na anem na, sequoyah ya suni na tuzus tatas tu lulussiq cherokee ay sudad, qawka muman semangi tu suni tu ussiq kisasa. yau zuma kisasa maqzi niliwayan tu zana inkelisi, yau zuma sa zana ni saqian. Ralikuz meniz mapaqangi na tu uwalubetin yau unem zana cherokee suni na sikawman ay kisasa. ta batadan, tudan na ti ahyokah pakamet tu zau tuzus na suni kisasa. kikiya, ahyokah ussa wama kametan na ya kisasa. mesupaR pazukat uu meliyam tu nibula na tama timaizipna ay sikawman sudad na cherokee. ta liman na qaniyau sataman lubung na paRin nizan na semanu pazukat sikawma. zau senangi meRasit ti!

puniR ti anem ni sequoyah, melizaq mazas ti ahyokah semaqay pasa arkansas, mengid zaya ay cherokee mala tu genasianem na.

mai makasianem, taniyan ay lazat maipli na, qawman mai sazemaken timaizipna taRta pisasapat ti sikawma zinna. lazat na paazasan na ti kinausa sataman matiw ta ngayawan na pusia ti **george lowery**, tuluzan na tu kiya benaRqian seRay mesatuRin ay masiqqu tu iyinkay na mezaken ay kenilim. anu masiban ti sequoyah meRameiyu, tuRinan na patay.

qangid pazukat zana nikinkiw, sequoyah mengid iyinkay na mezaken ay kenilim semangi siqazusa. saqalussiq, subulinan na tazungan sunis na ta tati, paliyaman na ya iyin tu utani sudad cherokee sudadan ta lubung na paRin tu sudad. wiya ti melusit, meliway ti sunis na temukaz. temukaz ti ahyokah, taytan na sudad na tama na, simunang liyaman na ti sudad zau. niz iyin simpatungayaw ti simtayta, mai qaqaSupaR, azu maqzeq niq mai pama pazakenan sazemaken, melaydaw ussa qenauRat na sataman. nayau, sequoyah temingaR tu iyin pamid tu sabasayan lazat qaRupataqsian na pasinanam, mai utani bulan qaniyau muman tu saqazusa paqayta.

lussiq zau, sequoyah seRay pataqsian na sinapun miRi ta mai sasetaR ay qizuan. mai maipil tu simsnu na, mai matayta qaniyau wanay simpasudad simbula tu lanas. tuRuz na, siqaqatani mawtu temalikud, yau tayan ay iyin seRay lazat sazemaken ta qaniyuan simpaqasupaR tu lanas. maqzi paqazmaken sequoyah tu qenasianem na, ussa pisapat sakukuit ti, ussa qaya metiyu uu sukaw ay lati na, 'unay qangid tiatiana nengi sinanam.

D R T A J i
S F Y P G M
W P S H Z Y O
X H N W Q E
T W D K S R
A B L C J S O
G V H O K 9 6
B S H O N G B

17

D R T A J i
S F Y P G M
W P S H Z Y O
X H N W Q E
T W D K S R
A B L C J S O
G V H O K 9 6
B S H O N G B

e

a

t

B

C

o

x

w

f

w

θ

D

sequoyah kisasa na suni na senalanas paqasupaRan na meniz cherokee.

meqasiR, siangatu ti sinanam temaqsi semudad ti sequoyah, mala ti Razaya ay cherokee mincu kikay ay iyin. bulan na kikay aizipna tu nisazmaken tu kinkiw ay paya. kitukay lintusi **samuel worcester** pasangi ti tu ussiq ay umaumanan kikay, siangatu pazakat tu cherokee sasikawman sesio. munaussiq cherokee sibun *cherokee phoenix* pazukat ti; lazat na semusudad tu yulup matalin ay sibun qaya, saqasupaR na damu tu tasu ay lanas seRay qenasupaR. mazmun meniz masang qamai qaRasi ay lanas zinna, matuku yau maRasi ti.

ti sequoyah i? mai mauman ya metubung ya waway na, wi semaqsaqay temud tu sasudadan na cherokee, siangatu qaya pasazi mekasionem tu sibidang ay semudad, zana qenasupaR na meluma, penaqasupaR na siRu, sazan na kusazuy padames sabasayan lazat.

lazan na Rusi seRay ta teReq ay mabubud lazat na

maqzi ta yulup matalin ay lazat ay ta sibun, matayta na qaniyau wanay matalin ay lazat ussa ti ta leppawan ay labang. liwaliw ya labang meRatawki na qaniyau, temuzus sequoyah seRay zaya ay cherokee lazat manan patalin ta zaya ay oklahoman.

sequoyah pauRat wanay simpaqangi ya qaniyau ay lanas, pinileppaw seRay leppawleppawan na cherokee masulun sa zaya matalin. wanay ka, yau pama mai kikiya lazat musubulin ta arkansasan. zuma subulin ta padames waRi ay tennesseean, kaimis ay carolinan seRay georgian. qumnut anem na qaniyau, mai mesupaR manna qaniyau tasaw masulun masawa ay simkaput, manna mai tu matayta tu mipanmu ta qaniyauan semusudad “intian ay lazat matalin ay seniqetan”, nipauRat ta qaniyauan seRay zuma usepat ay lazat patalin pasazi ta oklahoman. semusudad seniqetan ay busaR lazat zungtung **theodore roosevelt** semanu, “mai meniz metaRes ya intian ay lazat, nika mai kiyakiya. wanay ka, meRanis ay lazat quwazan na ya intian ay lazat medadumen.” nazau a qenasianem na zungtung.

senaquorian cherokee mai semanga qumRas, waRi tibuR ulima Raya ay lamangan lazat qawman kulesan na hitay, penaqtatalin tu 1,600 kungli ay pasa tibuR matalin ay lazan.

West
Cherokee

east
Cherokee

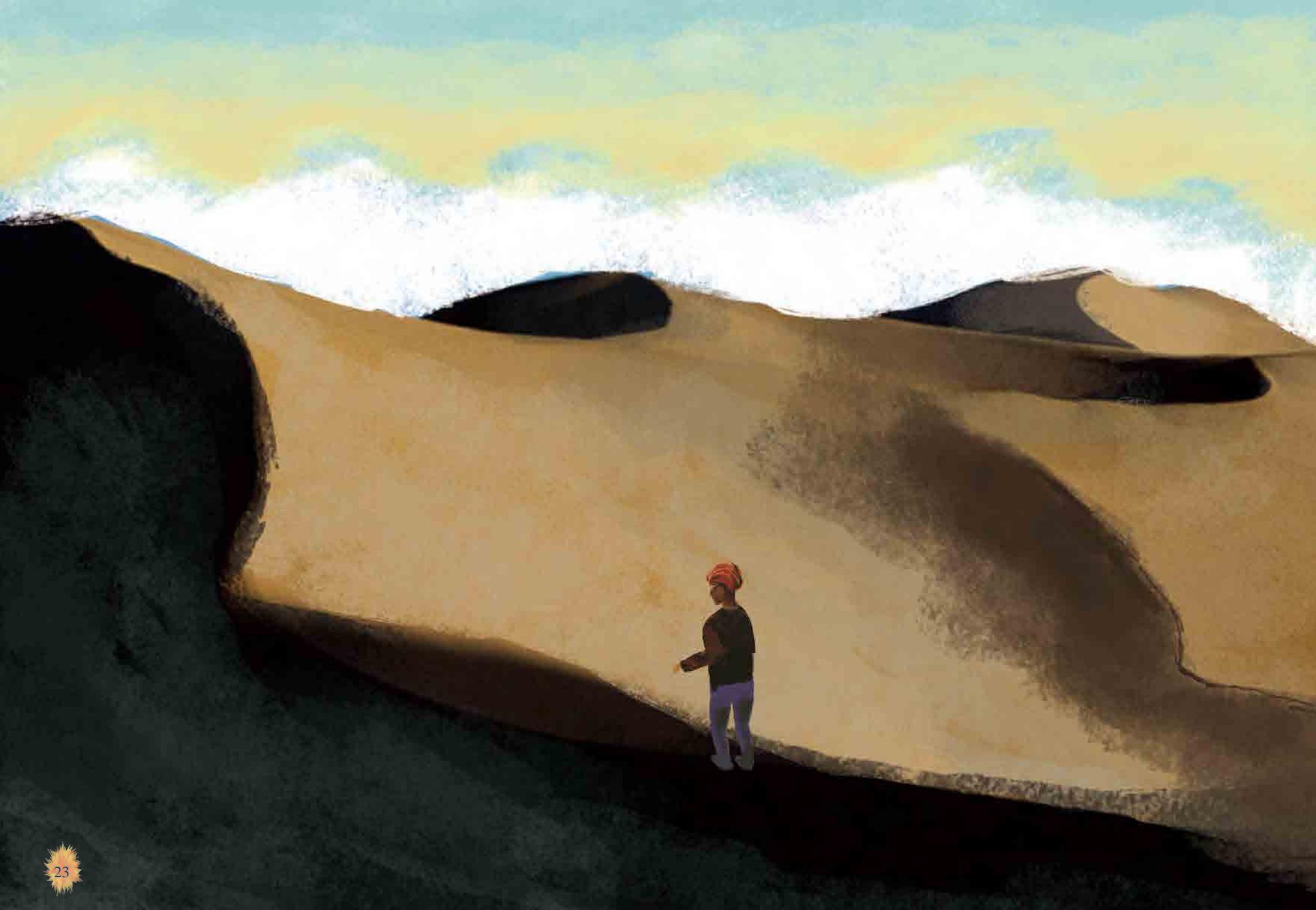

mai semulul paqawaza mazas tu Ribang, qudus, qanan uu tana; senaquni qenasukaw na deddan, mai pama nengi wisin seRay ising qaya, melaziw tu ussiq tasaw, choctaw, cree, chickasaw, cherokee sinapun semaqay. ta lazanan, chickasaw maqamai tu ulima lalazan tuzus tu unem lalazan lazat, cherokee mai ti tu usepat lalazan ay lazat mapatay. paqzian ta binnus lazat semanu, pasa tibuR ay lazan zau, azu ti qizuwanan me'tung tu lazat, lazan 'nay makan ay "lazan na Rusi".

mai qenangi masezeq ti ta zuma tuzusan, waRi cherokee seRay zaya cherokee lazat matapun ti, zuma munna matalin pasazuy ta sequoyah saleppawan. wanay ka, mai tumquez saRusi. waRi, zaya, uzusa sabasayan siangatu simqayniq, mabubud, simmiRaw tu uRat seRay qenayauan. kintani cherokee lazat ta RasuR na simpabud meziyuR, matapun saqaussiq pasangian tu mincu ay sibun seRay sunis ni sequoyah, mepatay ti.

ti sequoyah bawan na meziuR ay sunis taRaw na anem, "simpaqangi pa ita" qeRasan na, qumRas tu paqiRi tu qatapun ay siRu. mai meRabut simsantu, qangid sikawma tu ussiq ay sikawman cherokee lazat qaqawi melalekez. melaziw ti utani bulan, uzusa qemuanan meRasi ti simsantu, waRi cherokee lazat pazazasan ti sequoyah, semusudad tu qenatapun siRu ay seniqetan, mengid tu tasu matalin ay lazat sululan qaniyau ta RasuRan ni pabubud ay qenasukaw. sequoyah pauRat qenimasangan ay qenasianem, melanay zana meniz, simqangi sakaputan. qizuanan zau zana meniz, nengi ay lanas zau, maken ay cherokee lazat nayau ay waway na.

senayau, ussa nizu cherokee lazat meniz sazemaken tu qenasianem ni sequoyah. manna, yulup matalin ay lazat nayau semusuzep semusut, saRaRaqt ta na lazat semusut pasazi ta kitut ay tuqus. qusazuy, mezukat ti simsukas seRay masawa. qanizau, meniz ussa qasupaR kuwan na ni sitasaw ay sequoyah.

Ralikuz ti qaqtisan

yau ta sitasaw ti aizipna, sequoyah maipil na, yau sabasayan lazat na cherokee qalamaz maqzi ta georgian maqtibur matalin masezeq ta musikuan, yau qaya nipil semanu ay ussiq matennes meRapungus masang qenibaqian ay sikawman. mengid aizipna maqala tu qanizau lazat, mengid qaya matayta na meRapungus ti sikawman, wanay ka qangi kasianem tu sasudadan ay kisasa na meniz intian ay lazat.

ta qenabinnusan na saRalikuz qenayauan na.

senayau, meRaya ti tasaw ni sequoyah. aizipna seRay sabasayan masulun zemukat, mai satawaR, melisaw ti tu lazan. ngid qamai qanan, sequoyah tuluzan na sunis ay kaput, pakilim tu lazan. subulinan na sunis ay kaput timaizipna Rabtin yau uzusa deddan qaqlanan, pizian na ti sequoyah liRiban. Raynguan, sunis ay kaput wiya ti, mawtu temalikud utulu lipay. senayau, maqala ti tu yau tayan qenizuan ay ta musikuan lazat. temalikud sa liRib, mai ti maqala ti sequoyah. kinani sunis ay lazat mesinunung pasa tibuR lazan kenilim. situzus matayta na ti a baqian sitasaw ay paqanas semaqay pasa ngayaw. wanay kutidaq, ti sequoyah mai pama meRabut tu qanan matanaq ti tu liRib, nengi ta lazanan mataz ay tu lazat bulan na tu qanan, Ranaw temuzus tu setangi.

sequoyah saRalikuz maseq ti ta musikuan, paqalan na ti lazat na, wanay ka mai maqala na senanuan zana masang ay sikawman, mai qaya paqasanu ay tu yau ta musikuan meded ay lazat masulun timaizipna temanan sa amilika qizuan. yau tayan, ta batad na lazan temanan qaqid ti uwalubetin tasaw na baqian senazau matanaq ti tu qazqaz, matanem ta musikuan.

masangi ni sequoyah ya kisasa sudad, lazat na paqasupeR siangatu sikawma ya “biRi na paRin”. lazat na semudad tu zana ay likisi, sinanam tu yulup matalin ay lazat ay qenasupaR, sasetaR yau qenimasang sudad zinna aizipna semanu, seRay matalin ay lazat sasetaR miRi, maded, simsantu, simbula. maken ay intian cherokee lazat aizipna, nayau samelizaq mengid tu pasaya, simpasaRiR, simliyatib, seRay qaqaitsan.

cherokee ay “biRi na paRin” sikawma ti, simbula tu nianiana qangian, ussa sumusuzepay; sasinapun tu nengi ay, ussa miRaw ay; qatapun binnus, ussa simpatungayaw; simsabat, ussa simqayniq.

[imi: sabiRbiRian biRi na paRin seRay sabiRbiRan tepuluq na sudad, “leaf” zinna inkelisi, Ranaw imi na “musupaR sikawma ay biRi” ya sabiRbiRan sasudad ay tepuluq.]

中文原稿 (Yedda Palemeq 編著)

第 1 頁

編譯的話

這是一個原住民的故事，也是一個原住民族的故事。

聯合國估計，全世界有3億7,000萬名原住民，約佔世界人口6%，分布在72個國家，至少包含5,000多種民族。原住民族多數依賴口述、歌謠、編織、皮雕或壁畫傳遞知識與記錄歷史，而沒有文字及讀寫的傳統。

這位原住民生活在距今兩百多年前的美洲大陸。他靠自己的力量改寫歷史，突破「原住民族沒有文字及讀寫傳統」的說法，讓自己的民族和歐洲移民平起平坐。

現在，美國加州最高的紅杉木及1890年設立的國家森林公園以他為名，國會圖書館放過他的半身雕像，美國郵政總局在1980年出了一張價值19分的郵票，上面是他的肖像。甚至西非賴比瑞亞曼德族的瓦伊語書寫符號也受他影響，更何況是鄰近的克里族語呢？

他到底是誰？

第 2 頁

1765~1770 年 在田納西州出生

1790 年 隨母親搬到喬治亞州，學習製造銀器的技術

1800 年 母親過世

1809 年 開始研究

1812-1814 年 從軍打戰

1815 年 成家生子

1819 年 西遷到阿拉巴馬州

1821 年 研究完成

1822 年 攜女前往阿肯色州

1824 年 獲頒成就勳章

1828 年 第一份民族報紙出刊

1829 年 西遷至奧克拉荷馬州

1830 年 美國總統簽署《印地安人遷移法案》

1838-1839 年 眼淚之路及族人內鬥

1840 年 協助成立聯合政府

1842 年 前往墨西哥尋找失散的族人及傳說中的語言

1843 年 逝於墨西哥，享年近 80 歲

他是塞闍雅，印地安東切羅基族人，讓我們繼續看下去 .....

第 4 頁

會說話的葉子 各族共存的美洲大陸

西元 1770 年代，現今美國東岸的印地安民族對一百多年前就從歐洲航海到美洲的白人移民一點都不陌生，尤其在東南部五大族—奇克索、切羅基、喬克托、克里克及塞米諾爾一眼裡，這些移民原來像是家裡的客人。

印地安民族一向有相互尊重及與鄰友好的傳統，不論對方是另一支印地安民族或英國人、法國人、西班牙人，友善及分享的原則都一樣。土地是神的禮物，人只是管理者，為了使各民族和平共存，在必要的情況下，分享土地也成為不得不的選項。

因此，五大族和歐洲移民共同在美洲大陸生活。他們遷到印地安領域，觀察歐洲移民的社會、經濟、政治、信仰，接觸宣教士辦的學校教育。族人一邊說族語，維持傳統漁獵生活，一邊學習英語，和歐洲移民交易或通婚。合則安，不合則戰，彼此的關係總是隨情勢而變化多端。

這是塞闍雅出生的年代。他的族群切羅基族以密西西比河為界，分為東切羅基族及西切羅基族，由於分隔久遠，即使語言相同，也已發展出各自的領導系統及生活型態。英國人估計，東切羅基族的人口大約 1 萬 6,000 人。

第 6 頁

出身及靈感的來源

塞闍雅出生的東切羅基族部落就在現今美國田納西州裡，他的英文姓名是喬治蓋斯，切羅基族名是塞闍雅。父親是切羅基族及歐洲移民的混血，名叫丹尼爾•蓋斯，母親則是純切羅基族人，名叫烏特赫。塞闍雅的父親很早就離家出走，完全是母親烏特赫撫養他們。她用工具及武器和族人交換動物毛皮，再將動物毛皮轉賣給歐洲移民，由於都是搶手貨，生意還算不錯。

小時候，塞闍雅在族人眼中有點無趣，怪怪的，老是想些有的沒的。因為一場打獵意外，導致他一隻腳受傷，膝蓋腫脹不消，從此跛腳，走路一拐一拐的，也就無法和其他小朋友一起玩。於是，當母親在家的時候，他就陪著做生意；當母親外出時，他則幫忙顧家。他生性害羞，話說得不多，好奇心及冒險的念頭卻是一點也不少。

塞闍雅約二十歲的時候，母親帶著他們往南搬到喬治亞州生活，他在那裡開始學習製作銀器的技術。不久後，母親過世，塞闍雅靠著他的藝術天分，製作精美的銀盤、珠寶及花瓶，十分受到歐洲移民顧客的喜愛。客人鼓勵塞闍雅像其他藝術家一樣在自己的銀器作品上簽名，塞闍雅很想，可是他不知道怎麼簽？

第 8 頁

他從小就和母親說切羅基語，從來沒有上過學，也沒有人教他怎麼寫切羅基語。雖然他有四分之一歐洲血統，最後也學會在自己的銀器上簽下英文姓名喬治•蓋斯，但是他常想，如果有一天他簽的是塞闊雅，那會有多好？！他興沖沖地和朋友分享這個念頭，朋友卻澆了他一大盆冷水，叫他不要胡思亂想，打消念頭。那是不可能的。印地安人哪會寫字呢？

可是，塞闊雅忘不了。

他從小就看著母親和歐洲移民交易，也看著族人的土地漸漸被移民佔去，以前打敗其他印地安民族的部落勇士多驍勇善戰，現在根本敵不過移民者的槍炮火藥。塞闊雅心想，這些移民肯定有他們過人之處，尤其是那項會使「樹葉」說話的技巧，一張張黃紙就可以傳達訊息及知識。他想要學起來，也想要族人學起來。他心想：「這樣一來，我們也可以和這些白人平起平坐了！」

塞闊雅還沒來得及仔細研究，北方就響起戰爭的號角。為了土地，克里族和英國聯軍對抗切羅基族和美國聯軍，塞闊雅被徵召擔任偵查兵。在這段日子裡，他不斷看見長官用「一片片樹葉」傳送秘密軍令，也看著同袍捧著「一片片樹葉」讀著念著，就像和它們對話，於是更加確定自己內心的想法。他巴不得戰爭立刻結束，回家繼續研究實驗。終於，一年多後，切羅基族和美國聯軍打敗了克里族和英國聯軍，這場戰爭就此結束。

第 10 頁

引起懷疑恐慌的研究

戰後，回到喬治亞州的塞闊雅已到了應該成家的年紀，他和莎莉•沃特斯結婚，養育剛出生的女兒阿優卡。除了照顧家庭以外，塞闊雅幾乎日日夜夜都和自己的想法及研究為伍。

一開始，他仔細聽族人說話，每聽到一個切羅基語單字，就在樹皮上畫一個符號，很快就累積了上千塊充滿符號的樹皮。「這樣行不通吧？」他心裡想，還有那麼多字要畫，腳邊的樹皮卻已經堆到沒有地方可放，不僅不實用，連他自己都記不住。他得想另一個辦法才行。

然而，部落耆老及族人都被他的投入嚇到，開始出現許多嘲弄、批評及揣測。大家謠傳他精神異常已經生病，否則就是中了敵族的巫術，在召喚黑色魔法要害整個部落。當時，歐洲移民人數也越來越多，剛打勝戰的美國政府要求東切羅基族往西遷到阿肯色州，把東部讓給白人移民居住。塞闊雅一開始不願意，但以為和為貴及土地也可分享的價值觀，讓他和部分族人最後同意了這個要求。他們利用兩年的時間搬到隔壁的阿拉巴馬州。不肯搬遷，堅持留在喬治亞州的族人則認為塞闊雅搬家就代表他和歐洲移民一個鼻孔出氣，搞不好他才是這些白人的走狗，在樹皮上東畫西畫的，就是要欺負自己人。各種不諒解、攻擊的言論於是紛紛出籠，漫天飛舞。

第 12 頁

這些八卦及閒言閒語終於讓妻子莎莉受不了。她害怕自己的丈夫瘋了，一氣之下便把塞闊雅畫滿符號的樹皮一把把地往大火裡。看著多年的心血付之一炬，塞闊雅非常失望沮喪，只有小女兒阿優卡陪在身邊。他默默不語，隔天便騎馬，帶著女兒離家出走，一路沿著阿肯色河北上，準備前往阿肯色州，和西切羅基族一起生活。

第 14 頁

原來，塞闊雅腦中已經有了研究成果！

一改之前的做法，塞闊雅以音節為單位拆解每個切羅基語單字，然後替每個音節製造一個符號，有些符號是從英文借來的，有些則是他自己研發。最後總共整理出 86 個切羅基語音節符號。旅途中，他教阿優卡記這些音節符號。很快地，阿優卡不僅記下了符號，也能拼出或念出父親給她的切羅基語單字。他們父女手上的樹皮都已經說出話來了！這個方法成功了！

塞闊雅滿心歡喜帶著阿優卡一路奔向阿肯色州，希望西切羅基族能接受他的發明。

沒想到，那裡的族人一聽，還是不敢相信他，以為他胡言亂語。族人把父女倆帶到鎮長喬治•羅瑞面前，鎮長於是派一些耆老及勇士組成真相調查委員會，若判定塞闊雅在搞巫術，馬上執行唯一死刑。

第 16 頁

為了證明自己的研究，塞闊雅為真相調查委員會做了兩次示範。第一次，他讓女兒阿優卡留在門外，請委員念幾個切羅基語字，他在樹皮上寫下這些字後，便走出去，換女兒進來。阿優卡一進來，看著爸爸寫的字，輕輕鬆鬆地就唸出這些單字，委員們個個面面相覷，覺得很神奇，卻還是不敢下判斷，擔心這是父女之間的把戲。於是，塞闊雅請委員選定一些年輕人當他的學生，讓他訓練，幾個月後他們再做第二次示範。

這一次，塞闊雅和他的學生們分別站在不同的地方，聽不到彼此說話，也看不到彼此，完全只能靠書信往返，溝通訊息。往返數回之後，在場的真相調查委員會及族人確認他們溝通的訊息，從此信任塞闊雅的發明是真的，既不是怪力亂神，也不是巫術或黑色魔法，而是族人都可以學習的技能。

第 18 頁

塞闊雅的音節符號系統就像火一樣延燒整個切羅基族。

很快的，族人開始學習讀寫；塞闊雅被選為西切羅基族民族議會議員；議會也頒給他一個成就獎章；基督教宣教士撒母耳·沃斯特訂做一台印刷機，準備翻譯出版切羅基語的《聖經》；第一份切羅基民族報《切羅基鳳凰報》發刊；族人甚至翻譯歐洲移民的報紙，讓部落取得最新訊息及知識。許多大家以前認為不可能的事情都在發生。

塞闊雅呢？他不改寡言的性格，全心投入切羅基語書寫符號旅行教學，也開始轉向思考數學數字、農業技術、政府功能，為族群的未來努力。

第 20 頁

眼淚之路及民族內鬥

從歐洲移民的報紙中，他們發現這些移民已經不再是家裡的客人。他們反客為主，要求塞闊雅及西切羅基族人再遷到西邊的奧克拉荷馬州。

塞闊雅堅守以和為貴的原則，和家人及上百戶切羅基族人一起西遷。不過，仍有不少族人留在阿肯色州，甚至留在更東邊的田納西州、北卡羅來納州及喬治亞州。他們心中氣憤，不解為什麼幾年前一起打戰的盟友，竟然不顧他們的貢獻，簽署《印地安人遷移法案》，又逼他們和其他四族搬遷到奧克拉荷馬州。簽署法案的白人總統西奧多·羅斯福說，他雖然不認為好印地安人就是死印地安人，但是八九不離十啦，他也不會多問第十位人品如何，因為最粗野的鄉下人也比印地安人文明多了。

儘管切羅基民族報不斷呼籲，東南部五大族還是被軍方強制送上超過 1,600 公里的西遷之路。

第 22 頁

不准多帶家當、衣服、食物或毯子；不管氣候環境多麼嚴峻，更不管衛生及醫療是否完備，每隔一年，喬克托族、塞米諾爾族、克里克族、奇克索族、切羅基族就分別上路。在這條路上，奇克索失去 5,000 到 6,000 位族人，切羅基族失去 4,000 條人命。對倖存的族人來說，這條西遷之路簡直就是種族屠殺，那是一條真實的『眼淚之路』。

好不容易抵達路的另一端，東切羅基族和西切羅基族團圓，其中包括最早遷過去的塞闊雅一家人。然而，眼淚卻沒有停止。東西兩群反而開始陷入政治惡鬥，爭奪權力及資源。幾名切羅基族人在這場內鬥中喪生，包括民族報第一位主編以及塞闊雅的兒子。

塞闊雅抱著喪子之痛，呼籲和平，呼籲成立聯合政府，不斷協商，希望講同一種語言的切羅基族人可以團結。幾個月後，兩方達成協議。塞闊雅以「西切羅基族領袖」的名義簽署聯合政府法案，要求接受新移民，原諒內鬥期間的傷害。塞闊雅堅持切羅基的傳統價值觀，大自然及土地為所有族群共享，族群和諧才是最大的善。放棄領域就像施捨食物給窮人，真正的切羅基人會願意為了最大的善而吃虧。

當然，不是所有切羅基族人都接受塞闊雅的價值觀。畢竟，歐洲移民總是得寸進尺，一步步把族人逼向更小的角落。未來，在內在外的抗爭對立漸漸浮現。這些也都已經不是年邁的塞闊雅可以控制的了。

第 24 頁

最後的冒險

在他晚年的時候，塞闊雅聽說有一群切羅基族人很早就從喬治亞州南遷到墨西哥，也聽說有一個失傳已久的古老語言。他希望找到這些族人，也希望發現失傳的語言，也許可以研發出適用所有印地安民族的書寫符號。

那將是他生命中最後一段旅程。

當時，塞闊雅年紀已經很大。他和一些年輕人一起出發，途中不小心迷了路。為了不斷糧，塞闊雅讓年輕夥伴去找路，留給他約十二天的存糧，讓他在一個乾燥的洞穴中等待。不料，年輕夥伴們一走，來回就是三個禮拜，雖然找到定居在墨西哥的族人，回到洞穴之後卻已經找不到塞闊雅。幾位年輕人沿著往南的路線搜尋，終於看到老人家用年邁的步伐慢慢的往前走。原來塞闊雅在斷糧前就離開洞穴，所幸路上都有遇到居民接濟，才能走到現在。

第 26 頁

塞闊雅最後抵達墨西哥，找到了族人，但是沒有找到傳說中的古老語言，也沒能說動住在墨西哥的族人隨他回到美國居住。就在回程的途中，年近八十的老人家就此辭世，他被葬在墨西哥。

塞闊雅創造切羅基族書寫符號，讓族人也可以使「樹葉」開始說話。族人記錄傳述自己的歷史，學習歐洲移民的知識，同以具有書寫傳統的民族自稱，和移民平起平坐溝通談判。他活出了印地安切羅基民族的基本價值觀，那就是熱愛和平、分享、關懷及冒險。

切羅基族的「樹葉」說話了，而它傳遞訊息的是和平，不是侵略；是分享，不是佔有；是共存，不是對立；是尊重，而不是歧視。

musupaR sikawma ay biRi

會說話的葉子

執行單位：原住民族語言研究發展中心

總編輯：Yedda Palemeq 執行長

族語翻譯：陳夏梅（噶瑪蘭語）老師

美術編輯：李齊軒 繪圖師

責任編輯：A'do moco' 研究助理

原住民族委員會版權所有 © 2016

This image shows a single, irregularly shaped piece of brown, aged, and torn paper. The paper is covered in handwritten text in a cursive script, which appears to be in English. The text is arranged in several lines and includes words such as 'I', 'E', 'L', 'O', 'M', 'W', 'A', 'N', 'H', 'P', 'G', 'S', 'T', 'R', 'C', 'K', 'Q', 'B', 'A', 'D', 'E', 'C', 'F', 'G', 'H', 'I', 'J', 'L', 'M', 'N', 'O', 'P', 'Q', 'R', 'S', 'T', 'U', 'V', 'W', 'X', 'Y', 'Z', 'a', 'b', 'c', 'd', 'e', 'f', 'g', 'h', 'i', 'j', 'l', 'm', 'n', 'o', 'p', 'q', 'r', 's', 't', 'u', 'v', 'w', 'x', 'y', 'z'. The paper has a textured, slightly wrinkled appearance with several large tears along its edges.